

3

1917

31111

~~Н 28 - 9~~

~~222~~

Я. ТРАХТМАН

ШЭДРАМ

ПЫТАРЭНА

П. ПЭТРОВ

НУСАРЭН

Г.П.Б. в Лигр.

Ц. 1933 г.

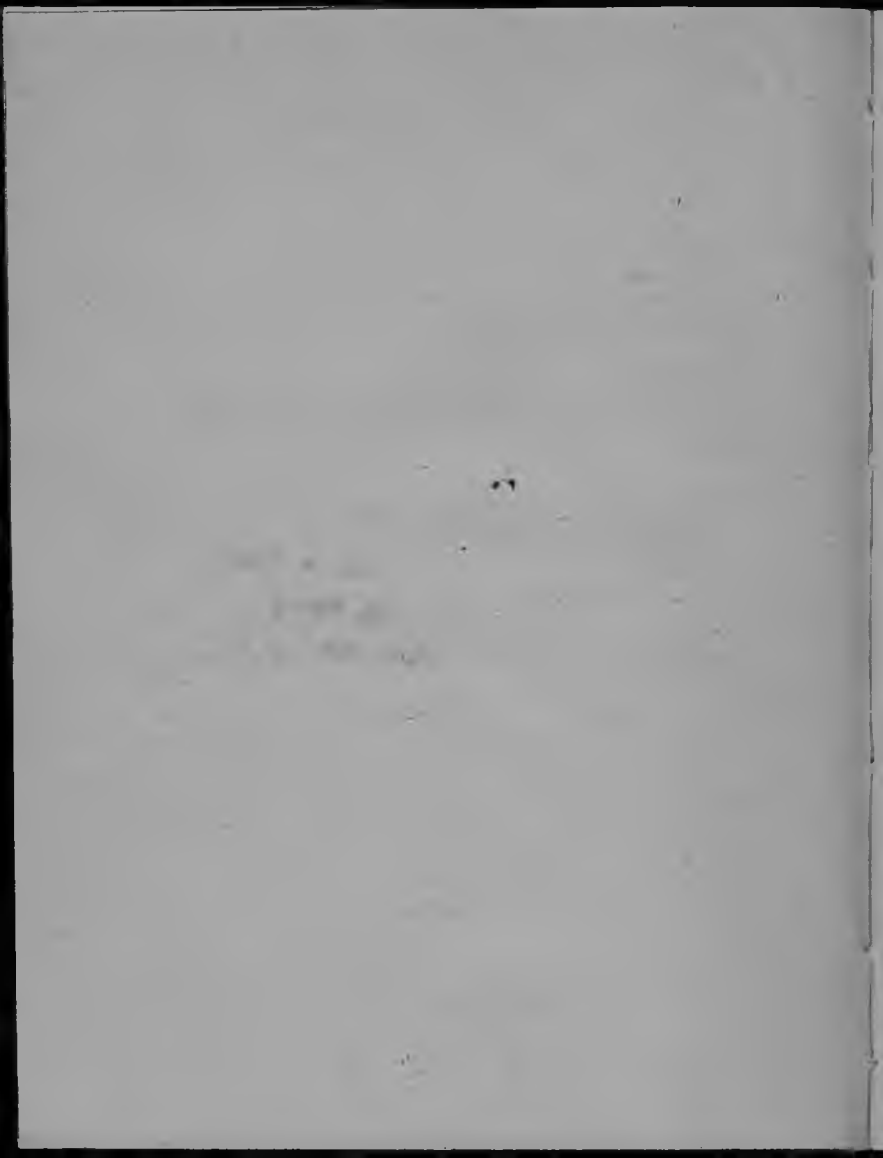
Акт № 422

9/5
698

МЭДГИЗ

МОСКВА 1933

~~1128~~ | Мар. л.
~~222~~ | 2-692

ШЭДРАМ ПЫТАРЭНА

ШЭДРАМ ЙӨРШЭШ ПЫТАРАШ КҮЛЭШ

Совет Ушэм социализм жапыш пурэн. Социалист фабрик-завод-влак кэчэ йыда гай шталдыт, кушкыт — Совет пэнггыдэмэш.

Совхоз дэн колхоз-влак шарлат, пэнггыдэмыт. Пырля озанлыкын пайдажым ужын, йорло, ик марда кресаньык-влак колхозыш пурат. Иал озанлыкыштэ колхоз, совет власын пэнггыдэ чаракшэ, ушанжэ лийэ.

Шуко районлаштэ мучко колэktivлымэ паша кайа. Колхоз озанлыкым мучко шарэн, кулак-влакым вожгэ куклэн луктына, клас шотышто пытарэна.

Козхозник-влак шкэ пашаштым социалист таңасымэ, ударнэ шот дэнэ вийангат, социалист озанлыкым пэнггыдэмдат.

Ушнэн штымэ пашам виктармаштэ колхоз-влак пэш кугу сэнгымашым штэныт. „Обэзличкэ“, „уравниловка“ манмэ дэн кредалын колхоз-влак пэнггыдэмыт, ончык кайат.

Колхозник дэн пашазын. ваш ушнымашышт у шот дэнэ шталтэш: пашазэ-влакшкэ сай пашазыштым, уста (мастар)-влак, врачым, культур паша виктаршэ йэн-влакым ола гыч ойырэн колхозыш

Ииб. № 1968

колтэдаг. Колхоз-влак промыслэныслан полшаш колхозник-влакым чумырэн олаш колтат.

Кэчэ йыда колхозник-влаклан колхоз шалаташ шонышо — кулак, нунылан полшышо дэн чот крэдалаш логалэш.

Колхоз пашам пэнгыдэмдаш таза йыг күлэш Таза йыг дэч посна паша ок вийнэ.

**ЧЭР ДЭН КРЭДАЛМАШ — КОЛХОЗЫМ ВИЙАНДЫМЭ
ВЭРЧ КРЭДАЛМАШ, ПРОИЗВОДСТВО ПЛАНЫМ УТЫЖДЭН
ТЭМЫШАШ ВЭРЧ КРЭДАЛМАШ ЛИЙЭШ**

Колхозникын чэржэ — шкэнжын чэржэ вэлэ огыл. Тудын чэржэ чыла колхоз умбак возэш; чэрлан кōра пашам штыдымэ колхозым шэнгтэк шупшэш — паша вийнышашым чаракла.

Саддэнак колхоз шкэ коклаштыжэ чэран йыг ынжэ лий манын тырша.

Тыгэ гыч, чэр дэнэ крэдалмаш ик йыгын пашажэ огыл, тудо коллектив паша. Совнарком 1932 ийыштэ Совет Ушэмыштэ шэдра чэрым пытараш манын пунчалым лукто.

Вара тидэ пунчалым илышыш пуртэна, альэ укэ?

Тидэ йодмашлан ваш-мутым пуашлан мо тугай шэдра чэр, кузэ тудо шарла, тудын дэн кузэ крэдалман, палэн налдэ ок лий.

Саддэн мыланна шэдра нэргэн сайын умлэн налаш тōчыман. Тыгэ чэрын осалжым, шарлымыжым палэн, тудын дэн крэдалаш тунэмына.

ШЭДРА ОЖСО ЖАПЫШТЭ

„Шэдра“ манмэ шомакым колытат, ожно калык пэш чот лұдыт ильэ.

Чынак, шэдра дэч осал чэр укэ. Нимогай йынгат (изигэ, кугугэ, удрамашгэ, пöрйэнгэ) тидэ чэр дэч утаралтмашым ужын огыл. Шэдра манмэ шомакшак лүдыктэн. Тидэ лүдмашыжэ шэдра осалжэ гыч лэктэш.

200 ий мөнггэш пөртыл ончалына гын, шэдра осалжым пэш палын ужнына.

Росийыштэ ий йыда пэлмилйон калык колэн толын. Гэрманий, Англий эллаштат шэдра пэш шуко йэнгым пытарэн.

Англий дэч тора огыл, Исландий лүман отро уло. Тидэ отрошто чылажэ 50 түжэм йынг улмаш. 1707 ийыштэ, шэдра калык коклаш пэш чот шарлымэ дэн 20 түжэмжэ колэн. Тыгэ калык коклаш шарлышэ чэрым „эпидэмий“ маныт.

ЫНДЭ ЖАП ВАШТАЛТЫН

Ожно чыла йэшгэ, йалгэ, адак кундэм мучкат шэдра дэн калык-влак шуко колэн пытат улмаш.

Кызытат вара тошто гайак Совет Ушэмыштэ, адак моло эллаштат шэдра калыкым пытарэн толэш мо?

Укэ, кызыт огэш пытарэ. Чынжымак манаш гын, шэдра чэр эртаршэ йэнгым йаллаштэ чүчкыдын ужалтэш. Адак шэдра дэн сокыр лийшат уло. Утларакшым тидым кугу йэнг коклаштэ ужнына.

Рвзэ калык коклаштэ шэдра дэн кийэн эртаршэ шагал. Йоча-влакым налына гын, йөршэшат укэ.

Тыгэ мэмнан элыштэ койын шога.

Моло эллаштэ—Гэрманий, Англий, Францийыштэ вара кузэ?

Нинэ эллаштэ кодшо курымыштак шэдра дэч

утлэн улыт. Тушто шэдра дэн кучэдалаш мэмнан дэч ончыч тўнгалыныт, сандэнэ шэдрамат мэмнан дэч ончыч пытарэныт.

Чыла вэрэат шэдра пытэн толэш.

Кузэ вара тыгэ лийын? Кузэ вара калык шэдра дэн кучэдалаш тунэмын, кō нуным туныктэн? Тидэ йодмашлан вашэш мутшат пэш онгай, илашат мэмнам пэш туныкта.

Садлан мо тугай шэдра чэр, кузэ тудын дэн тўрлō эллаштэ кучэдалыныт, адакшым кузэ мэмнан дэнэ кучэдалмым чыла лончылэн налына, шэдра дэн крэдалаш йамдылалтына.

ШЭДРА ЛЭКМАШ

Шэдра лекташ тўнгалмым чэрланышэ ондакшэ огэшат палэ. Тудо чытыраш, сўсанаш тўнгалэш. Варажым могыржо чот ыра, вуйжо корышта, вуйжо пōртмыгай чўчэш, алжэ пыта, кўчыкын каласаш гын — йōршэш нэлэ чэран гайак лийэш. Тыгэ кум кэчэ эрта.

Вара могыржо ырымым чарна, чэран йэнлан тōрланымыжгай, куштылгын чўчэш. Чэржэ альэ пытэн огыл.

Могыржо йўкшымэкэ чурийыштыжэ, чыла могырышгыжо пырчын - пырчын йошкар палэ лэктэш. Тидэ-влак кугэмыт, варажым нōшмō пырчэ гайэ лийыт.

Пырчэ кōргыштыжō вўд погына да вўд отызагай лийэш. Вўд отызажэ шўйаш тўнгалэш, йыржэ коваштыжэ йошкарга. Чэран йэнгын адак могыржо ыра (ирса).

Шукогодым уш каймэ гай лийэш, вуйжо дэн ойла.

Ик жап эртат, вўд отыза-влак пудэшталташ тўнгалыт, тужэч шўшө вўд йөгэн, коваштаг кошка.

Коваштэ кошкэн вэлэшат, олмэшыжэ шэдра палэ кодэш. Тыгэ чэр коваштыштэ эрта. Тыгай шўшө вўд отыза коваштыштэ вэл огыл, моло вэрэат лийэш. Шуко годым умшашат лийэш, тунам чэрлэ йэнлан кочкашат йөсө. Адак шэдра шинчашат лийэш, вара айдэмэ сокыр альэ пэлэсокыр лийэш.

Йужгынам шэдра пэш нэлэ лийэш — вўд отыза-влак чылан иктыш ушнэн могырым пэтырат. Тыгай шэдрам вўд шэдра маныт.

Утларакшым шэм шэдра нэлэ. Шэм шэдра годым вўд отыза-влак көргышкө вўр погына, садлан тудо шэмын койэш. Вўд шэдра дэн шэм шэдра пэш нэлэ чэр улыт — чэран йэн-влак шу-кыж годым колат.

ВОЛЫК ШЭДРА

Шэдра айдэмын гына огыл, вольыкынат, имнын, ушкалын, шорыкынат лийэш.

Тўрлө вольыкын шэдражат тўрлө сэмын эрта. Имнын шэнгэл йолэшыжэ гына лийэш, ушкалын — водар ўмбаланжэ. Ушкал лўштышө-влак шэдра дэн кийэн огытыл гын, ушкал лўштымө годым ушкал дэч шэдрам шкаланышт пыжык-лэн кэрттыт; ушкал шэбран вўд отызасэ чэр-жэ айдэмын кидышкыжэ логалэш, логалмэ вэрэшыжак вэлэ лэктэш, моло вэрэ могырышко огэш шарлэ. Тыгэ Английыштэ ушкал лўштышө-влак ушкал дэч шэдра чэрым пыжыктатат, чэр-

ланэн колмашышт укэ улмажын. Адакшым ожно— ушкал дэч пижшэ шэдрам эртаршэ-влак, йалыштэ шэдра чэр шарлымэ годым, чэрланэн огытыл. Тидэ шотым калык-влак ий йыда шэкланэн толын- ныт. Ушкал шэдра дэн чэрланэн чэрым эртаршэ- влак, айдэмэ шэдра дэн чэрланымашышт укэ ул- маш. Илэн-толын тыгэ шынэн толмаш илышыш- тэ пэш кўлэш лийын—шэдра дэн крэдалаш ка- лыкклан пэш полшэн (тудым умбакэ ужына).

КУЗЭ ШЭДРА ШЫНДАШ (ПЎЧКАШ) ТЎНГАЛЫНЫТ

150 ий ожно, Английыштэ Джэннэр фамилян доктыр илэн. Тудлан англичан крэсаньык коклаш- тэ шуко эмлымэ пашам шташ логалын. Ик гана эмлэн коштымж годым, ушкал лўштэн шэдра дэн чэрланышэ-влакын айдэмэ шэдра дэн чэрланыды- мыштым тудлан умылтарэныт. Тидэ шомак Джэн- нэрлан пэш кэлшэн—садлан йалыш каймыж го- дым ушкал шэдра дэн чэрланышэ-влакым эрэ шынаш тўнгалын. Йалысэ ўдрамаш-влакын ожно каласымэ шомакышт чыныш лэктын.

Тугэ гынат, Джэннэр шомаклан гына ўшанэн огыл. Чынжым палэн налашлан, ушкал шэдра дэн чэрланышэ ўдрамашын вўд отызагайыштыжэ улшо шўшыжым налын, 8 ийаш рвэзылан шэдрам шын- дэн ончэн. Шэдра шындымэ вэрэш гына рвэзын шўшө вўд отыза-влак лэктыныт, молэ вэрэ лэ- ктын огыл. Варажым тидэ вўд отыза-влак пудэш- тын коштэныт. Тидэ шынымаш гыч рвэзын, ушкал лўштышө ўдрамаш гайак ушкал шэдра дэн кий- эн эртармыжэ раш койэш. Джэннэр тидын дэн гына чарнэн огыл: варажым тудо рвэзыланнак ай-

дэмэ шэдрам пыжыктэн, айдэмэ шэдра дэн рвэээ чэрланэн огыл. Тыгэракын Джэннэр ушкал дэч пижшэ шэдра дэн кийэн эртаршылан, айдэмэ шэдра пиждымашым раш палэн налын. Тыгай шынымашым 2 ий мучко шуко йэнлан штэн шогэн. Чылаж годымат күшяө ончыктымо гайак толын. Джэннэрын штымэ нашажэ ончыкыжым илышыштэ пэш күлэшлийын. Тудлан көрак, чыла вэрэат, шэдра шындаш туяэмын калыкым шэдра чэр дэч аралаштүнгалыныт.

ШЭДРА[ШЫНДЫМЫН ПАЙДАЖЭ

1798 ийыштэ Джэннэр доктыр түрлө шынымашыжым погэн, шэдра нэргэн книгам возэн. Тидэ книга шкэ элыш гына огыл, моло элышкат пэш шарлэн. Моло вэрэат доктыр-влак тидым палэн налаш пижыныт. Садлан айдэмылан ушкал шэдрам шындылаш түнгалыныт. Тыгэ шэдрам шындымөнгө шэдра пыташ түнгалын. Кушто шуко йынлан шындыныт гын, шэдра чэр изэмын, йынг йыда шындымаштэ йөршэшат пытэн.

Мутлан Прусийым налына. 1827 ийыштэ 100 000 йынлан 20 йынг гына колэн. Моло ийлаштат тугэракак колэн толыныт.

Ий йыда колымым раш палашлан тыгай таблицым налына:

		Шүдө түжэм Йыгыштэ ик ийлан ты- нар колэныт		
1825	ий гыч	1829	ийышкэ	20 йынг
1830	"	1834	"	35 "
1835	"	1839	"	18 "
1840	"	1844	"	22 "

Шүдө түжөм
Йыгыштэ
ик ийлан ты-
нар колэныт

1845	ий	гыч	1849	ийышкэ	13	йыг
1850	"	"	1854	"	26	"
1855	"	"	1859	"	16	"
1860	"	"	1864	"	30	"
1865	"	"	1869	"	35	"
1870	"	"	1874	"	114	"

Тидэ ийлаштэ шэдра шындымэ шотым шинчэ-
ныт гынат, шинчымашыжэ калык коклаш чот шар-
лэн огыл. Кумыланжэ, кө шэдра шындымын пай-
дажым палышэ — шындэныт, палдымыжэ адак ту-
пын улшыжо шындэн огытыл. Садлан шэдра дэн
чэрланэныт. Таблицим ончалын, пытартыш ий-
лаштэ колшо-влак йэшаралтмым ужнына. Тидэ
йэшаралтмаш шэдра чэрын калык коклаш шар-
лаш тўнгалмыжым ончыкта. Чэрдэч калыкым ара-
лашлан, Прусий кугыжанысэ власть 1875 ийыштэ
шэдрам чылалан шындаш манын законом луктын.
Тылэч вара мом ужнына?

Раш палашлан таблицым ончэна.

100 000 йыгыштэ
ий йыда шэдра
дэн тынар йыг
колэн!

1875	ий	гыч	1879	ийышкэ	1	йыг
1880	"	"	1884	"	3	"
1885	"	"	1889	"	1	"
1890	"	"	1894	"	0	"
1895	"	"	1899	"	0	"
1900	"	"	1904	"	0	"
1905	"	"	1908	"	0	"

Таблицым раш ончалына гын, шэдра шындымын пайдажэ рашак койэш. Шэдрам чылалан шындаш манын пунчалмөнгө, шэдра шындаш шукужо тўнгалыныт, садланак шэдра дэн колышат пэш шагалэмын. Пунчал мутым йөршэш илышыш пуртымөнгө колышо йөршэшат лийын огыл. 1890 ий гыч кызытсэ жап йоктэ Прусий калык коклаштэ ик йэнат шэдра дэн колэн огыл. Моло вэрэат, кушто тыгай пунчалым луктын илышыш пуртэныт гын, шэдра дэн колышо йөршэш пытэн.

Мэмнан тошто Росийыштэ тыгай пунчал укэ ильэ. Садлан ожнысо Росийыштэ шэдра пытэн огыл. Кыдал сипырым налаш гын, идалыкыштэ шэдра дэн 100 000 йынг нарэ чэрланэн, шукужо колэн.

СОВЭТ УШЭМЫШТЭ КУЗЭ ШЭДРА ДЭН КУЧЭДАЛЫТ

Совэт кыл-кучэм — шэмэрын кыл-кучэмжэ (власть-шэ). Тудо шэмэр крэсаньыкым, пашазын тазалыкшэ ончымо пашам шкэ ўмбакажэ налын.

Рэволютсий тўнгалтыш ийлаштак, Калык Комиссариат Совэт (СНК) ик йынг кодыдэ шэдрам шындаш манын пунчалым луктын. Тыгай дэкрэтым 1919 ийыштэ, 10-шо апрэлыштэ лукмо, В. И. Ленин тушко шкэ кидшым пыштэн.

Варажым 1924 ийыштэ, тудым изишак вашталтэн утларак лончылэн төрлатымэ.

Тидэ дэкрэт почэш чыла рвэзэ-влаклан изишт годымак шэдрам шындыман. Шэдра шындымын вийжэ ий гыч ийышкэ пытымыжлан көра, йэшарэн, угыч шындаш манын жапым ончыктымо. Чыла рвэзэ-влаклан, кокымшо гана 10—11 ийлаштэ,

кумышо гана чылаланак 20—21 ийлаштэ шэдрам шындыман. Нигбат шэдра шындымэ дэч коранын огэш кэрт. Шындымаш дэч доктыр гына ик жаплан утарэн кодэн кэртэш. Утарашыжэ шындаш лийдымэ чэран йэнгым вэлэ утарат.

Шэдра шындымэ дэч тупынь кораншэ-влакым Совет законнын 219-шэ статьяжэ почэш титаклат.

Тыгэ совет власть шэдра чэр дэн кырэдалэш. Жап эрта. 1919 ий дэч вара 12 ийат эртэн кайыш. Вара шэдра дэн кырэдалмаштэ мом штэн сэнгэн улына?

Шэдра чэр шагалэмын альэ йэшаралтын?

Тидэ йодмашлан палын гына каласыман.

Шэдра чэр шагалэмын, адак ий гыч ийыш шагалэм толэш.

Совет Ушэмланат Прусий гайак таблицым штэн кэртына. Мэмнан альэ шэдра йөршэш пытэн огыл гынат, ий йыда пытэн толэш.

Тидэ таблицыштэ пытартыш ийлаштэ кунар йынг шэдра дэн чэрланымым ончыктым:

1919 ийыштэ	186 000 йыг
1920	115 000 "
1921	114 000 "
1922	66 000 "
1923	45 000 "
1924	27 000 "
1925	18 000 "
1926	16 000 "
1927	14 000 "
1928	9 000 "
1929	5 000 "

Тышэчын шэдра шындымын пайдажым палын ужуна. Кызытсэ дэн ожсо жапым тагастарэна

гын, 1929 ийыштэ шэдра дэн 20 пачаш шагал чэрланэныт. 20 пачаш манаш гына куштылго—186 тўжэм гыч 5 тўжэмыш волташ нэлын логалын. Чыла вэрэ калыкшэ умлэн налын огыл, садлан шэдражым шындаш огэш тыршэ. Пунчал мутым илышыш пурташ кўлынак чыла вэрэ огыт пиж, садланак шэдра дэн колатат, адак сокырат лийэдат. Сокыр-влак шагал огыл. 1913 ийыштэ Росийыштэ чыла сокырым шотлэн налмөнгө, 320 000 сокыр йынгым муныт.

Нинэ сокыр коклаштэ түрлө сэмын сокыр лийшат уло: утларакшым шинча нэргэ дэн (трахом), вара шэдра, гоноррэй, сифилис, моло сусыргымаш дэнат сокыр лийыт. Йужгынамжэ шочмо годымак сокыр шочыт. 320 000 сокыр йын шагал огыл вэт, тидэ пэш куго тўшка калык, пэш куго армий вэт.

Тидэ тўшкаштэ 12⁰/₀-жэ шэдра дэн сокыр лийыныт. Утларакшым шэнгэлан кодшо — пычкэмыш калык коклаштэ тидэ чэр пэш шарлэн толын.

Марий калыкым налаш гын, шэдра дэн сокыр лийшэ пэш шуко лийын, кызытат альэ йатыр уло.

Тидэ мэмнан ынглыдымынам, пычкэмышнам ончыктэн шога. Шукыж годым рвэзым шэдра шындаш нангаймэ олмэш, тупынь корангына. Садлан шэдра дэн сокыр лийшынат уло. Моло эллаштэ шэдра дэн сокыр лийшэ йөршэшат укэ манаш лийэш.

Пунчалнам илышыш пуртэн, шэдрам чыланат шындаш тўнгалына гын, мэмнанат шэдра дэн сокыр лийшэ ок лий. Тидым штэн шуктыманак.

ШЭДРА ШЫНДЫМЭ ЭМЫМ КУЗЭ ШТАТ

Шэдра шындымэ годым писэ күзөгай дэн кид коваштым пүчкыт, вара шэдрам шұрат. Тидэ шэдражым вара кужэч налыт, кузэ йамдылат? Шэдра дэн чэрланышэ ушкал-влак тунар шукак укэ вэт? Тидым, шукужо огыт шинчэ, садлан лончылэн ончэна. Эн ончычак, тидэ пашам государствэ шкэ умбакыжэ налын. Тыгай ўзгарым йамдылашлан, лұмын прэзэ тўшкам ашна. Ашнашлан ныгунам, нимогай чэр дэн чэрланыдымэ таза прэзым налыт. Садлан вольык ончышо доктыр нуным ойырэн пуа. Вара прэзын мўшкырыштө пунжым нўжыт, йандар вэржым корнын-корнын кужун пүчкыт. Пүчмө вэрышкэ, шэдра чэрым ушкалын вўд отызаж гыч ночко ўзгаржым налын, чот гына йыгат, 3 кэчэ гыч пүчмө корнылажэ пуалэш, варажым шўшө вўд отызагай лэктыт. Вўд отыза-влакым сайын гына нўжын, погэн налыт. Тыгэ иктыш погэн глицэрин дэн варат, чот гына туржын йандау трубашкэ погат. Шэдра шындашлан эм йамдэ манаш лийэш. Ик прэзэ дэч 23—50 тўжэм йыңлан ситышэ шэдра эмым йамдылаш лийэш. Кызыт Совет Ушэмыштэ тыгай прэзэ вўта-влак шуко вэрэ уло.

Моско дэч тора огыл, лұмын шэдра эм йамдылышэ институт уло. Тыштэ ий йыда 50 миллион йыңлан ситышэ ўзгарым йамдылэн шогат.

ШЭДРАМ КУЗЭ ШЫНДЫМАН

Айдэмылан шэдра шындымым лончылэн налына. Кыньэр вуй дэн, пулыш коклаштэ пўсө күзө гай дэн 2—3 вэрэ куштылгын гына удыралын, коваш-

тым сусыртат. Йужгынамжэ ўмбал коваштым гына 2—3 вэрэ сарэн (нузылдэн) налыт. Тидым прэзэ дэч налмэ шэдра вўдлан кидыш — капыш шынашыжэ канбылэ лийжэ манын штат. Вара пўчмө вэрыш садэ вўдым ик тўчалтыш гыч чўчыктэн могырыш йончыжо (пурыжо) манын, ик жапым вучыман.

3-шо, 4-шэ кэчыштэ, пўчмө вэрэш йошкар чўнчагай лэктэш. Эркын-эркын тидэ чўнча кугэмэш, ўмбаланжэ изэ вўд отызагай лэктэш. 8-шэ кэчыштэ эн куго лийэш. 8 кэчэ дэч вара шўаш тўналэш, йыржэ йошкарга, йужгынамжэ айдэмын могыржо чытыра, сўсана. Варажым шўмө чўнча пудэшталтын кошка, олмыжо коваштанэш, коваштыжэ кошкэн тўргалтэш. Шэдра шындымэ вэрэшыжэ, тамга палыгай олмо лийын кодэш. Тидэ олмо айдэмын шэдра эртармыжым ончыкта.

Шэдра шындымөнгө рвэзэ шэдрам сайын эртаржэ манын, тудым ончэнат моштыман. Марий коклаштэ тидэ нэргэн шагал шинчат. Садлан тыгай ойым пуман:

1) Шэдра шындымэ дэч ончыч, рвэзым сайын гына мушман;

2) Шэдрам пэш арун (йандарын) шындыман;

3) Шэдра шындымөнгө рвэзым 2 арньа нарэ мушмо оккўл, садланат шэдра шындымэ дэч ончыч сайын мушман;

4) Шэдра лўгышта гынат, кошкэн вэлмэшкыжэ нигунарат удырман огыл. Кошкэн шудэ удыралатат, шэдра сусыргэн шўйашат тўналэш.

ПЫЧКЭМЫШ КАЛЫК ШЭДРАМ КУЗЭ ОНЧАТ

Түрлө калыкынат чэр шотышто шкэ йўлажэ уло. Науко каласымэ почэш шэдра дэн кучэдалмэ олмэш, түрлө осаллан, йумылан ўшанат. Вэра — тазалык ончышо пөлкан тушманжэ. Мутлан христос вэрам налына: тушто түрлө чэр дэч аралышэ, чэрлэ йынгым йолвак шогалтышэ, адак шэдра дэч аралышэ свāтой уло маныт.

Старавэр-влакым налаш гын, йөршэшат шэдрам огыт шындэ. Шэдра шындымым антихристын тамкажэ шындымэ маныт. Нуно изигэ-кугыгэ шэдрам огыт шындыктэ, садлан шэдра дэн пэш чэрланат, шуко колатат. Тыгэ тўжэм ий дэнэ йумылан, свāтойлан ўшанэн толын. Лончылэн ончаш гын, өрат вэлэ. Кунам, могай ийыштэ вара йумын почэш шэдра чэр чарнымым шинчэна?

Укэ, тыгай жап лийын огыл, лийынат огэш кэрт. Тыдэ шкэнан вуйым гына аныртымаш лийэш. Чэр шотышто, науко почэш доктыр каласымылан вэлэ ўшанаш кўлэш. Чынжымак йумо огыл, шэдрам мэ шкэ гына пытарэн кэртына.

„Чыла йынгланат шэдрам шындаш кўлэш“ манмэ пунчалмут лукмөнгө, шэдра чэр Совет Ушэмыштэ пэш талын пытэн толэш. Ончылно улшо таблицэ почэш шынэн налына гын, шэдра изэммэ пэш палын койын шога. Йумылан ўшанымэ огыл, науко гына чэрым пытараш, таза илышым шташ полша.

Кызытат пычкэмыш калык коклаштэ науко олмэш йумылан ўшанат. Шэдра дэн кучэдалмэ олмэш шэдраланак вэлэ полшат. Ачашт-авашт шэдра шывдаш рвэзыштым чыла годом огыт нангайэ.

Пытартыш жапыштэ, калык коклаш культур-рэволюций шарлаш тўнгалмөнгө, тошто койыш пытэн толэш. Ончыкыжым чыла йоча-влакым туныктэн, калыклан тазалык ончымо нэргэн умылтарэн, культур рэволюцийым шарэн, вийандэн, чэр-влакым йөршэш пытарыман. Комунист партий дэн совет власть тыгыдэ калык коклаштэ пашам Лэнин ончыктымо корно дэн виктарэн нангайат: угыч фабрик-завадым штат, колэктивлымэ паша шарлэн, оварнэн толэш, калык шинчымашым нёлталашлан тўрлө туныктымо пөлкам почэдат, тунэмдымэ йын-влакым туныктат, тўрлө газетым, книгам мариий йылмэ дэнат луктэдат. Культур пашам талын ончык колтэн, социализм шташ туныктэн, калыкым у илышыш нангайат. Кызыт тыгыдэ калык кундэмлаштэ, рэспубликлаштэ шэдра шындымэ паша ончык кайа, колхозник-влак тидэ пашаштэ шкээк чот полшат.

Тугэ гынат, ўдрамаш коклаштэ утсит уло. Чылаж гоным рвэзышлан кўлэш жапыштэ шэдрам шындаш огыт төчө. Шэдра шындаш толшын, мөнгө толын каласымыштымак вучат. Рвэзыжлан шэдра шындыдэ кодын гын, шкэ доктыр дэк (эмлымэ вэрыш) кайаш огэш тыршэ.

Адакшым мариий коклаштэ йужо ўдрамашыжэогэшат шындыктэ, рвэзыжым чаманышын койэш. Ончэт гын, рвэзыжым чаманы э огыл, локтылэш вэлэ.

Шэдра чэр пижэшат, тыгай рвэзэ шукуж гоным колэнат колта. Вара аважэ рвэзэмын илышаш кэчыжак кўчүк улмаш, йумо тыгэ пўрэн, манэш, ончэт гын, илышаш кэчыжым аважэ кўчыкэмдэн, аважын титакшылан лийын йоча кола.

Колхозник-влаклан тыгай койышым пытараш пэш чот пижман. Рвэзэ коклаштат, куго йын коклаштат шэдра шындыдэ кодыман огыл. Куго йынлан ожно шэдра шындымэ гын, кызыт уэш шындаш күлэш.

Шуко жап эрта гын, тошто шэдран вийжэ пыта. Шэдра шындышэ толмо годым рвээзтлан, шкаланэтат шындыктэн отыл гын, вара эмлымэ вэрыш шкэ кайэн шындыктыман.

Совет власть калык тазалыкым пэнгыдэмдаш пэш чот пижын. Тидэ пашаштэ мэ, шкэат полшыдэ огына кэрт. Комунист партийын Рүдб Комитэтшэ, 1931 ийыштэ, ийунысо плэnumэшшжэ, шэмэр калыкын ылышыжым төрлатымэ нэргэн пунчалым луктын. Пунчал почэш водопроводым, канализатсым, мочам, тувыр мушмо пөртым (прачэчным), йасльым, столовойым, туныктымо пөртым, моло ылымэ вэрламат шуко угыч штыман, тоштыжым сайын төрлатыман. Колхозлаштэ тидэ пунчалым ылышыш пуртымаштэ ончылно лийман. Штэна гын, шкэнан ылышнамак куштылэмдэна, озанлык пашаштынат каньылэ лийэш. Шэмэр-влак тидэ пашалан пижмэ дэн тазалыкат нөлталалтэш: колымаш ийгыч ийыш шагалэмэш, чэрланымаш изэм толэш, шочшо-влак йэшаралтыт.

Мэмнан ончылно пэш куго штышаш пашана уло. Түрлө паша коклаштэ, ик пашанажэ шэдра пытарымаш лийэш. 1932 ийыштэ шэдра чэрым йөршэш пытараш манын правичэльствэ пунчалым луктын. Пунчалым ылышыш пурташ чыланат ик ой дэн пашалан кыртмэн пижман. Түшкан гын, чэрымат вашкэ пытарэна.

ШЭДРА ДЭЧ АРАЛАЛТМАН

Калык коклаштэ шэдра чэр лэктэш гын, кузэ тудын дэч таза йынгым аралымым, адак чэран йынгжым ончымым сайын гына шинчыман.

Эн ончычак — йалыштэ иктаж суртышто шэдра дэн чэрланат гын, йалгэ, иктэ котдэ (изигэ, кугыгэ) шэдрам шындыман. Шэдра дэн чэрланышым тунамак таза йын-влак дэч ойрыман, укэ гын, таза йынлан пыжыкта. Тудым эмлымэ вэрыш нангайаш гын, онгайрак лийэш. Утларакшым рвэзэ-влак чэрланат, тудо жапыштэ шэдра шындыдымэ рвэзэ-влакым (пөрт гыч чэрлым нангаймэшкэ) йөршэш вэс пөртыш ойрыман.

Чыла уто ўзгарым пөрт гыч эрыктыман. Пөртым чүчкыдын уйужагдаш күлэш, йандарын кучыман. Чэрлэ йын киймэ пөртыш пийым, пырысым йөршэшак пуртыман огыл. Нуно пунышкышт шэдра чэрым логалгэн, таза йынлан пыжыктат.

Тидэ чэрым кармэ-влакат пэш шарат, садлан нуным пытараш тыршыман. Чэр эртымөнгө чэран йынтын вакшыжым йўлалтыман, садланак тўшакыш-кўлчыкыш олымым шўшман, кийашыжэ пэшкыдэ лийэш манын шонымо ок күл. Моло ўзгар-влакым шокшо вўд дэн чот мушман, тувыр-йолашым шокшо вўдэш шолтыман. Чылажымат доктыр каласымэ почэш штыман.

Шэдра годым чэрлэ влакын йўмышт шуэш — логарышт кошка. Йўаш шолтэн лэвыктымэ вўдым, альэ шөрым пуыман. Кочкышым вишкыдыракым пуыман: у (кызыт кучымо) кол дэн шолтымо шўрым, шэрэ торыкым (вишкыдым), молымат. Вуйжо

корштымо годым, вўдэш шовычым нўртэн, вуйыш-кыжо пыштыман.

Умшажэ ару (йандар) лийжэ манын, чўчкыдын лэвыктымэ вўд дэнэ мушмая. Тушко ик стакан вўдлан ик чай совла борный кислотам вараш лийэш. Тыгай вўдым совлаш кошталын чэрлын шинчажымат мушман.

Чэрлэ йын мogyр коваштыжым ынжэ уди́ро манын пэш шекланыман,—удыра гын, шэдражэ шўйашат тўнгал кэртэш, шкаланжэ пэш куго йонгылышым шта.

Шэдра дэн кучэдалмаштэ йалысэ, районласэ санитарный комис, адак колхозысо здравйачэйкэ талын вуйлатэн шогыман.

Нунын пашаштым кўчыкын тыгэрак ончыкташ лийэш:

1. **Тазалык ончимо нэргэн калыклан умылтарман.** Доктыр альэ фэльшыр-влаклан шэдра нэргэн кресаньык дэн мутланыман. Тидэ мутланымашэш калыклан шэбран осалжым, кузэ лиймыжым, кузэ пытаршашым сайын умылтарыман.

2. **Шэдра шындымаштэ вуйлатэн шогыман.** Шэдра шындымэ, адак эмлышэ пашайын-влаклан пэш полшыман, шэдрам сурт йыда шындаш тыршыман, школыштат шындаш полшыман.

3. **Чэрлэ йынғым ойрыман.** Йалыштэ шэдра дэн чэрланышэ уло гын, эмлымэ вэрыш нангайыктыман. Имныжэ укэ гын, муман.

4. **Чэрлэ йынғын киймэ пўртыштыжў дэзинфэксим штыман.** Укэ гын, талын шарлэн кэртэш.

Доктыр альэ фэльшыр-влак, калык полшыдэ пашам виктарэн огыт кэрт. Тазалык аралымаш паша

тудо калык паша лийэш. Садлан колхозысо здравйачэйкэ-влаклан чэр дэнэ кучэдалмаштэ калыкым вуйлатэн шогыман, доктыр кўштымō почэш пашам чын корно дэн нангайман. Шэдрам вэлэ огыл, моло чэрымат пытарыман. Чэр дэн кучэдалаш, утларакшым колхозлаштэ каньылэ: тушто пашам ушнэн ик ой дэн штат, дисциплинат уло. Адак озанлыкыштат посна крэсаньык озанлык дэч вийан. Садлан тазалык ончымо, калык тунуктымō пашамат талырак колтат. Тыгэ ушнэн, ик ой дэн кучэдалын вэлэ шучко шэдра чэрым пытарэн кэртина.

1932 ийыштэ икымшэ вичийаш планнам тэмыман. Тидэ ийыштэ ўдымō мландымат 144 миллион га-шкэ шуктыман. Йаллан 82 000 трактырым пуман, угыч 1700 машинэ-трактырный стансым почман.

Пытартыш ийлаштэ тыгыдэ калык кундэмлаштэ, рэспубликлаштэ озанлык шотыштат, калыкым тунуктэн культур нōлтымō шотыштат, пэш куго паша шталтын.

Совэт правичылствэ тыгыдэ калыкым моло калык дэн тōр нōлташ пэш чот пижын. Садлан школым, эмлымэ пōртым, йаслым, тылэч молым шташат шуко окса кучалтэш. Тыгай роскод ий гыч ийыш йэшаралт толэш. Шинча чэр дэн крэдалашат лūмын отрядым йаллашкэ колтат. Тэнэят тыгай отряд-влак шуко колталтыт.

Рэволюций дэч ончыч марий калык коклаштэ тунэмшыमत парньа дэн шотлэн шукташ лийэш ильэ. Кызыт тунэмшэ-влакат кэчэ йыда йэшаралтын толыт. Вашкэ чыла йың-влак тунэмшэ лийыт.

Школышто шкэ йылмэ дэн туныктат, книгагат, газэтымат марий йылмэ дэн луктэдат. Чыла вийым пыштэн, тыгыдэ калыкым моло калык дэн тӧр штынэшт.

Икымшэ 5 ийаш план почэш пэш куго паша шталтын. Садлан партийын 17-шэ конфэрэнсыжэ кокымшо вич ийашлыкыштэ Совет Ушэмыштэ клас-дымэ общэствым штэн, ССРУ-ыштэ социализмым штэн шукташ пунчалын.

Тидэ пашаштэ чэр-влак пэш куго энгэким штэн шогат. Садлан чэр-влакым пытараш уло вийнам пыштыман.

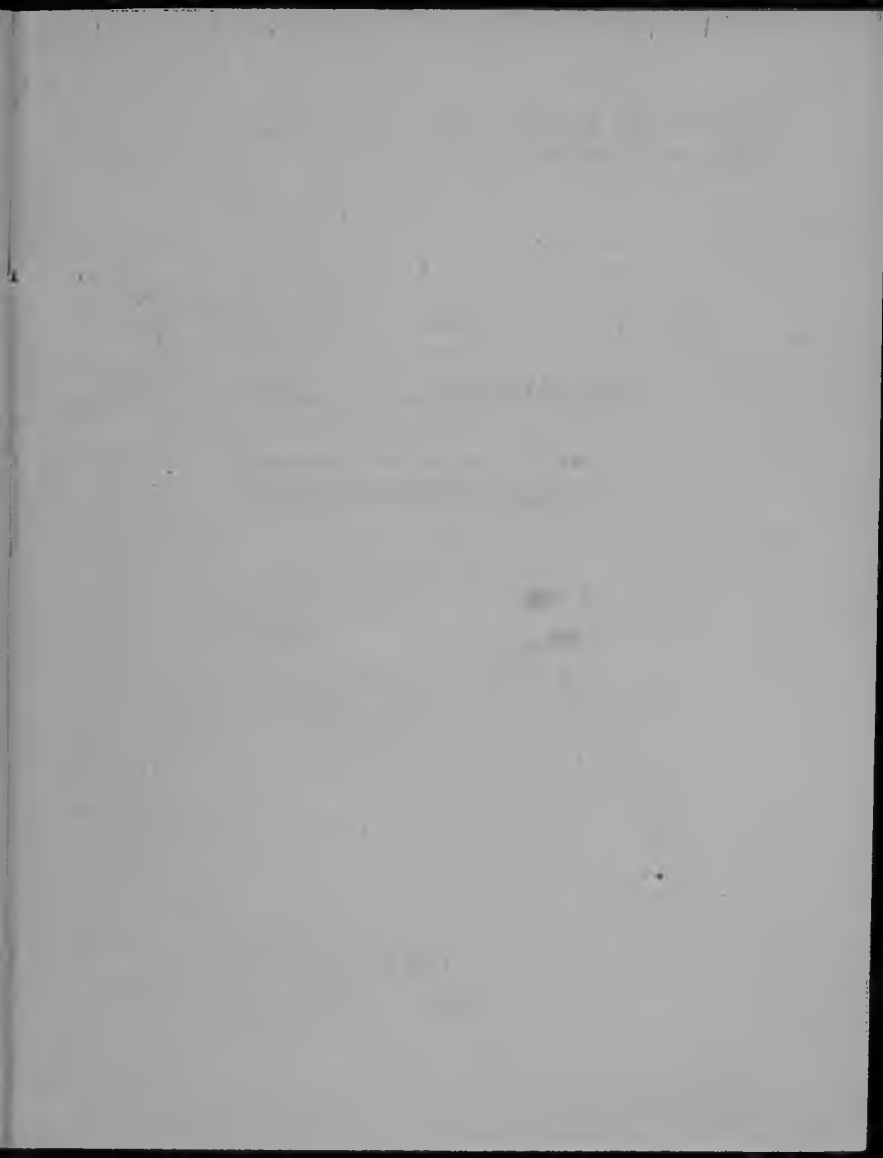
Доктыржат, учытылжат, тӱрлӧ вэрэ паша штышыжат, колхозникшат, колхозыш нурдымо кокла крэсаньыкшат чыланат иктыш ушнэн чэр дэн крэдалаш пижман.

Пашанам Сталин йолташын 6 ойжо почэш виктарэн колтыман.

Редактор Г о л у б к и н. Технический редактор А. Капелько.

Сдано в набор 14/VII-32 г. Подписано к печати 29/III-33 г. МД-6. Медгиз 308. Печ. лист. $\frac{3}{4}$. Формат 62×94/ $\frac{32}{32}$ Печ. знаков в 1 л. 44 000. Уполн. Главлита Б-21654. Заказ № 219. Тираж 5 000

17 фабрика нац. книги ОГИЗа РСФСР треста „Полиграфкнига“
Москва, Шлюзовая набережная, 10

Акшэ 8 ырш.
Цена 8 коп.

15182

Мар. л.
2-692

Я. ТРАХТМАН
УНИЧТОЖИМ ОСПУ

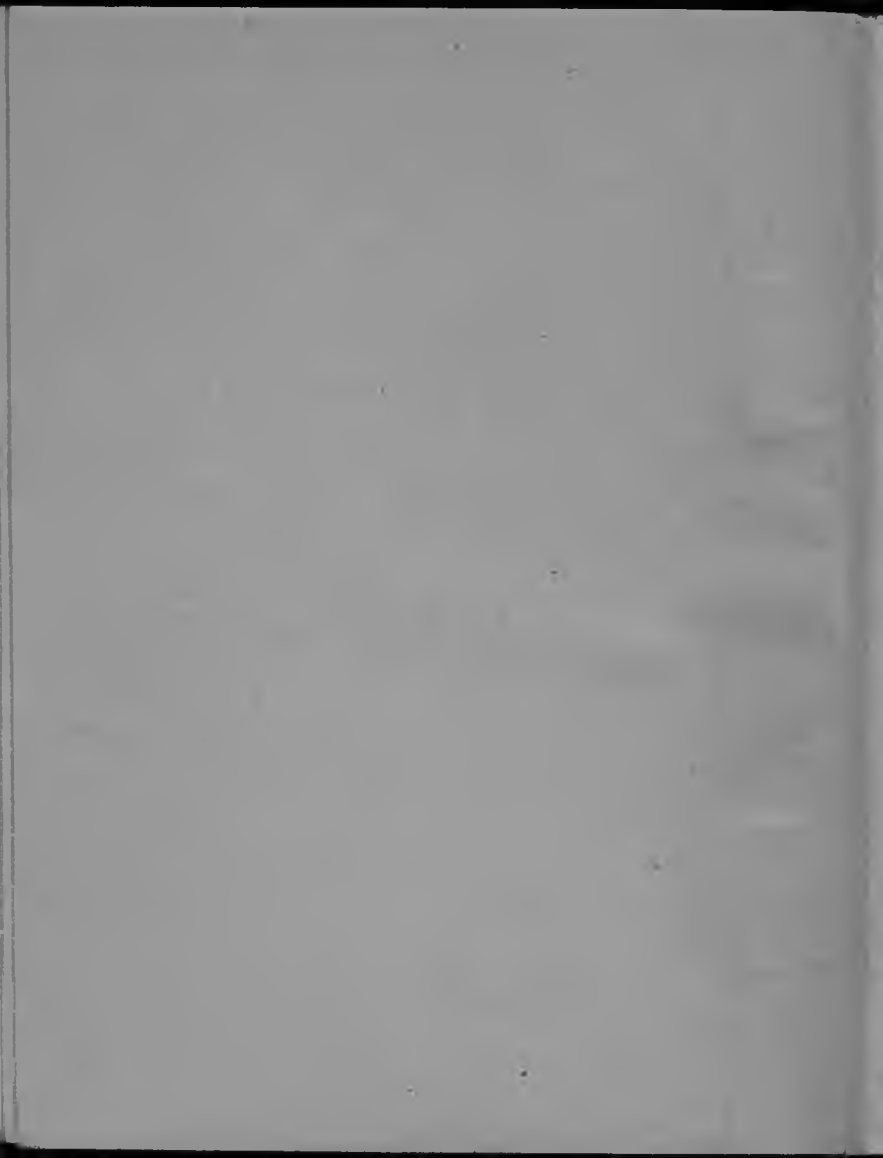
Перевод П. Петрова

Язык марийский-луговой

✓

00

1933
МЕДГИЗ
МОСКВА

	Map.
	2-692